

ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО
Факультет дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної
Кафедра початкової освіти

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: «**Формування екологічної компетентності молодших школярів на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ»»**

Студентки 2 курсу МАП групи
Галузі знань : 01 Освіта / Педагогіка
Спеціальності : 013 Початкова освіта
Мисюри Лесі Сергіївни

Використання чужих ідей,
результатів і текстів мають
посилання на відповідне
джерело

Науковий керівник:
Стахова Інна Анатоліївна,
доктор філософії (PhD), старший викладач

(підпис)

(ініціали, прізвище)

Розширена шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Члени комісії _____

(підпис)

(прізвище та ініціали)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Вінниця – 2023 рік

План

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ»	8
1.1. Дефінітивний аналіз поняття «екологічна компетентність».	8
1.2. Специфіка уроків «Я досліджую світ» відповідно до концепції Нової української школи.	16
1.3. Діагностика сформованості екологічної компетентності молодших школярів.	24
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ»	31
2.1. Методика формування екологічної компетентності учнів початкової школи: традиції та інновації української школи. . .	31
2.2. Виконання екологічних проєктів як ефективний засіб ознайомлення дітей з природою.	42
2.3. Вивчення передового педагогічного досвіду формування екологічної компетентності молодших школярів на уроках інтегрованого курсу «Я досліджує світ»	49
2.4. Динаміка сформованості екологічної компетентності молодших школярів на підсумковому етапі експерименту	57
ВИСНОВКИ	64
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	67
ДОДАТКИ	74

Вступ

Зважаючи на масштабні екологічні проблеми нашого суспільства, першочерговим завданням освіти є виховання природничо свідомої та гуманної особистості, яка має сформовану екологічну компетентність, здатна розумно ставитися до навколишнього середовища, зберігати та примножувати його ресурси. Природа є джерелом духовного розвитку і становлення особистості. Розвивати любов та милосердя до природи варто починати ще з раннього дитинства на рівні чуттєвого сприймання та творчого переосмислення. Саме у молодшому шкільному віці вони безболісно й невимушено, часто в грі, опановують основи гуманної середовищної поведінки, яка згодом трансформується в основи особистісної поведінки. Сучасна освіта оперує різними засобами організації спілкування дітей з природою. Початкова школа є першим етапом на шляху формування уявлень дитини про світ, його складові, взаємозалежності тощо. Саме молодший шкільний вік вважають сенситивним періодом розвитку панорамності мислення, розширення світогляду та формування екологічної компетентності. Всі навчальні дисципліни, які вивчаються у початковій школі, позитивно впливають на формування екологічної компетентності школярів, особливо інтегрований предмет «Я досліджую світ». Він допомагає цілісно пізнати та зрозуміти все, що відбувається навкруги, дати логічне пояснення, обґрунтувати, зробити власні висновки про особливості світобудови, закономірності у природі та суспільстві, знайти наукові підтвердження своїм ідеям та змогти реалізувати їх.

У Концепції екологічної освіти наголошується на важливому значенні природи в житті людини, необхідності бережного ставлення до довкілля. У законі «Про охорону навколишнього природного середовища» вказано, що підвищення екологічної культури суспільства забезпечується освітою та вихованням у галузі охорони навколишнього природного середовища, у тому числі в початковій школі.

Ефективний вплив природи на розумовий розвиток, формування моральних та естетичних якостей особистості знаходимо у працях видатних педагогів Ж. Руссо, Й. Песталоцці, Ф. Дістервега, В. Сухомлинського. Основні підходи до формування екологічної компетентності, її сутність, принципи, зміст, структура визначено у працях Н. Баюрко, О. Groшовенко, О. Колонькової, В. Маршицької, О. Пруцакової, Н. Пустовіт, Л. Присяжнюк, Л. Руденко, Л. Титаренко, С. Шмалей та ін. Проблеми екологічної освіти молодших школярів вивчали Т. Машарова, Д. Мельник, І. Павленко, Н. Пустовіт, І. Стахова та ін. Методичні та теоретичні аспекти формування екологічної компетентності молодших школярів висвітлено у наукових розвідках Т. Байбари, Н. Бібик, О. Біди, Т. Гільберт, О. Савченко та інші. Освітній потенціал уроків «Я досліджую світ» розкрили О. Волощенко, Т. Воронцова, І. Большакова, О. Козак, Г. Остапенко, О. Савченко, І. Стеценко, Р. Шиян.

Незважаючи на різноманітність досліджень, проблема формування екологічної компетентності ще не знайшла свого повного висвітлення і залишається однією з найбільш актуальних і невідкладних у своєму вирішенні. Це і зумовило вибір теми дипломного дослідження «Формування екологічної компетентності молодших школярів на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ»».

Об'єкт дослідження: процес формування екологічної компетентності учнів початкової школи.

Предмет дослідження: методика формування екологічної компетентності молодших школярів на уроках «Я досліджую світ».

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність методики формування екологічної компетентності молодших школярів на уроках «Я досліджую світ».

Відповідно до мети дослідження нами визначено наступні **завдання:**

1. проаналізувати наукову, методичну, навчальну психолого-педагогічну літературу для встановлення стану та досвіду формування екологічної компетентності учнів початкової школи;
2. визначити критерії, показники та рівні сформованості екологічної компетентності молодших школярів;
3. вивчити вітчизняний досвід формування екологічної компетентності молодших школярів;
4. дослідити передовий педагогічний досвід формування екологічної компетентності учнів початкової школи на уроках «Я досліджую світ».

Для досягнення мети і реалізації завдань дослідження застосовувались такі наукові **методи**:

теоретичні: аналіз філософської, психолого-педагогічної, методичної літератури з проблеми дослідження, порівняльний аналіз;

емпіричні: методи педагогічної діагностики (*бесіда, анкетування, спостереження, опитування, аналіз творчих робіт учнів, педагогічний експеримент*), якісний аналіз результатів експерименту.

База дослідження: Літинський ліцей опорного закладу загальної середньої освіти №2. У дослідженні взяли участь 22 учні експериментальної групи (2-А клас) і 25 школярів контрольної групи (2-Б), а також педагоги освітнього закладу.

Апробація результатів дослідження здійснювалась на Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Актуальні проблеми мистецької підготовки майбутнього вчителя (22-23 листопада м. Вінниця)», на VII Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції «Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти» (28-29 березня 2023 року м. Вінниця), на Міжнародній науково-практичній міждисциплінарній конференції «Формування професійної компетентності майбутніх фахівців: педагогічна та філологічна парадигми» (11 травня 2023 року м. Тернопіль),

на XX міжуніверситетській студентській науково-практичній конференції «Актуальні питання культури мовлення» (21 лютого 2023 р., м. Вінниця), на VII Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції «Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти» (28-29 березня 2023 року), на конференції «Українська дитяча література : здобутки й перспективи розвитку» (5 квітня, 2023 року), на Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Інклюзивна освіта як індивідуальна траєкторія особистісного зростання дитини з особливими освітніми потребами» (27 квітня 2023 року, м. Вінниця); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми педагогічної освіти в контексті євроінтеграції: теорія, практика, інновації» (09 листопада 2023 року, м. Миколаїв); Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Нові педагогічні виміри професійного розвитку майбутніх учителів: сучасні реалії та виклики» (15 листопада 2023 р., м. Бердянськ).

Результати дослідження висвітлені у таких **публікаціях**:

Стахова І.А., Семко Л.С. Формування екологічної компетентності молодших школярів: європейський контекст. *Актуальні питання географічних, біологічних і хімічних наук: основні наукові проблеми та перспективи дослідження.* Вінниця, 2022. С. 84-86.

Жовнич О.В., Мисюра Л.С. Open-air classrooms як засіб Формування екологічної компетентності молодших школярів. *Актуальні питання географічних, біологічних і хімічних наук: основні наукові проблеми та перспективи дослідження.* Вінниця, 2023. С. 114-116.

Семко Л. Інтегрований курс «Я досліджую світ» як засіб формування екологічної компетентності молодших школярів. *Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти: збірник матеріалів VII Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (Вінниця, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 28-29 березня 2023 р.) / за ред. О.П. Демченко, Н.О.;*

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, факультет дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2023. Вип. 12. URL: https://drive.google.com/file/d/1Sp4p_yeoNctYocUYnlA9yM4tASXo0pKV/view

Семко Л. Казка як засіб формування екологічної компетентності молодших школярів. *Інклюзивна освіта як індивідуальна траєкторія особистісного зростання дитини з особливими освітніми потребами* : збірник матеріалів VI Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Вінниця, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 27 квітня 2023 р.). Вінниця, 2023. Вип. 5. URL: https://drive.google.com/file/d/1Py4HcY8X0zuG_QMz55kPO7_zn4BuhYw1/view

Наукова новизна. Узагальнено наукові визначення поняття «екологічна компетентність». Розкрито освітній потенціал інтегрованого курсу «Я досліджую світ» як засобу формування екологічної компетентності молодших школярів.

Практичне значення. Узагальнено ідеї вітчизняної педагогіки щодо формування екологічної компетентності учнів початкової школи. Запропоновано передовий педагогічний досвід, що дозволить майбутнім педагогам вибудувати свою траєкторію екологічної освіти молодших школярів.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

ВИСНОВКИ

Екологічна криза сьогодні набула планетарних масштабів, саме тому формування екологічної компетентності є провідним завданням закладів освіти, зокрема, початкової школи. У своєму дослідженні ми розкрили основні дефініції поняття «екологічна компетентність». Ці поняття базуються на синтезі особистісних якостей, творчих здібностей, знань, умінь та індивідуального досвіду, цілісність яких забезпечує здатність людини вмотивовано будувати свою життєдіяльність у гармонії з навколишнім середовищем, суспільними й особистісними потребами й цінностями, усвідомлюючи власну відповідальність за вплив своєї професійної та побутової діяльності на довкілля. Екологічна компетентність ґрунтується на суб'єктних цінностях, смислах, переконаннях, знаннях, уміннях, вольових якостях особистості й проявляється ситуативно у практичній діяльності.

Науковий аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив нам зробити висновок, що «екологічна компетентність» не має одного загальноприйнятого визначення, проте ми можемо вважати, що це інтегрована якість особистості, яка базується на комплексі природничо-екологічних знань, практичних умінь та навичок поводження в довкіллі, ціннісних природничих орієнтаціях, власному сприйнятті природи та її переосмисленні. Від рівня екологічної компетентності залежить успішність особистості у природо-перетворювальній та природоохоронній діяльності. Через ставлення до природи формується моральне ставлення до соціального оточення – адже природа є спільним домом для всього людства, а тому піклування про неї передбачає врахування інтересів сучасних та майбутніх поколінь.

Важливого значення для формування екологічної компетентності особистості має інтегрований курс «Я досліджую світ». Його основними завданнями є формування в учнів початкових класів екологічно активної позиції, виховання позитивного сприйняття майбутнього і прагнення діяти для збереження довкілля, вироблення екологічних умінь шляхом засвоєння

конкретних дій екологічного змісту. Передбачено, що виконання означених завдань має сприяти забезпеченню сталого розвитку особистості учня, його сім'ї, спільноти, країни і всього людства шляхом зміни своєї поведінки і способу життя. Аналіз навчальних програм, підручників та робочих зошитів з інтегрованого курсу «Я досліджую світ» наочно демонструє спрямованість освітнього матеріалу на формування екологічної компетентності молодших школярів, так як сприяє цілісному сприйняттю світу, встановлення взаємозв'язків у довкіллі, розвиває панорамність мислення, стимулює учнів до творчого генерування ідей.

У ході дослідження нами виділені параметри активності дитини у природному довкіллі та групи критеріїв сформованості екологічної компетентності: змістові, емоційно-ціннісні, діяльнісно-поведінкові. На їх основі ми визначили рівні сформованості екологічної компетентності учнів початкової школи: прагматичний, продуктивно-діяльнісний, емоційно-ціннісний. Спостерігаючи за поведінкою учнів у природі протягом одного місяця, аналізуючи їх роботи, відповіді під час обговорення екологічних ситуацій, зважаючи на результати природничо-екологічної методики, ми дійшли до висновку, що для 24% дітей КГ і для 26% учнів ЕГ характерним є прагматичний рівень сформованості природничої компетентності; 65% респондентів контрольної групи та 64% опитаних експериментальної групи досягли продуктивно-діялісного рівня; а також 11% дітей КГ і 10% вихованців ЕГ домінує аксіологічний (ціннісний) рівень.

У ході формувального етапу експерименту ми неодноразово проводили традиційні та нетрадиційні уроки інтегрованого курсу «Я досліджую світ», уроки милування природою, творчі дидактичні ігри екологічного спрямування, ментальні карти, завдання інтегрованого характеру для цілісного сприйняття навколишнього середовища тощо. У нашому дослідженні ми звернули увагу на проектну діяльність, вона дозволяє набути знань та практичних вмінь виконання теоретико-практичних завдань, відкриває широке коло

можливостей організації пізнавальної діяльності дітей молодшого шкільного віку, допомагає цілісно сприймати оточуючий світ та розвиватися.

У процесі вивчення особливостей формування екологічної компетентності учнів досвід вчителя початкової школи, методиста, спеціаліста вищої категорії комунального закладу Літинського ліцею опорного закладу загальної середньої освіти №2 Паслаєвої Світлани Миколаївни на уроках «Я досліджую світ». Вчитель вважає, що екологічна компетентність дітей може цілісно сформуватися лише у співпраці з батьками, адже вона ґрунтується на ціннісному сприйманні світу, переосмисленні його, самоідентифікації та визнанні себе відповідальним за долю природного довкілля. Педагог використовує різноманітні прийоми та форми роботи, які допоможуть розширити екологічний світогляд дітей, виховати гуманне ставлення до природи, почуття відповідальності, активізувати процес формування екологічної компетентності.

Проведене нами дослідження дозволило виокремити методичні рекомендації педагогам початкової школи, які сприятимуть повноцінній реалізації процесу формування екологічної компетентності учнів у освітньому процесі:

- поглиблювати свої знання, опрацюючи психолого-педагогічну, методичну, періодичну літературу із проблем екологічного виховання учнів загалом та організації діяльності у природному;
- вивчати передовий педагогічний досвід із зазначеної проблеми;
- позитивно налаштовувати учнів на заняття та роботу в куточку живої природи;
- формувати емоційно-ціннісне ставлення молодших школярів до природи шляхом емпатії;
- використовувати інноваційні педагогічні технології («Акваріум», «Карусель», «ПРЕС», «Джиг-со») під час вивчення об'єктів природного середовища;

- використовувати куточок живої природи можна як засіб інтеграції на різних навчальних предметах;
- доречно не просто спостерігати за мешканцями куточка природи, а збуджувати в дітей емоційний пізнавальний потяг до різноманітних змін, які відбуваються в ньому, дивувати дитину, розвиваючи пізнавальний інтерес;
- учити дітей сприймати об'єкти природи вдумливо, без поспіху, розглядати їх всебічно;
- спонукати до міркування, побудови самостійних гіпотез, встановлення причино-наслідкових зв'язків, які відбуваються у природному довіллі, обґрунтовувати висновки на основі здобутих результатів;
- викликати бажання милуватися й насолоджувати природою прагнення висловлювати свої враження й почуття від спілкування з нею засобами художнього слова й мистецтва.

Дане дослідження не вичерпує усіх можливостей теми, тому в подальшому ми могли б дослідити особливості формування екологічної компетентності засобами європейського досвіду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрусенко І.В. Формування екологічної грамотності молодших школярів в інтегрованому курсі «Я досліджую світ». URL : методичні рекомендації. Київ: Педагогічна думка, 2020. 75 с.
2. Баярко Н. В. Використання проектних технологій у формуванні готовності майбутніх учителів до розвитку екологічної компетентності учнів. *Сучасна педагогіка: теорія, методика, практика. Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції*. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2015. 180 с.
3. Біленкова Л.М. Особливості побудови уроку з природознавства в умовах реформації початкової школи. *Virtus: Scientific Journal.*, 2016. № 9, 53-56.
4. Васютіна Т.М. Методичні орієнтири організації проектної діяльності учнів з природознавства. *Поч. школа*, 2015. № 11. С. 50-54.
5. Войтович А. Принципи екологічного виховання молодших школярів у другій половині ХХ століття, 2015. *Молодь і ринок*, №8(127), 164-169
6. Гільберг Т. «Я досліджую світ» / Т. Гільберг, С. Тарнавська, О. Гнатюк, Н. Павич. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/1221-ya-doslidzhuyu-svit-1-klas-gilberg.html>
7. Грошовенко О.П. Психолого-педагогічні основи виховання у молодших школярів дбайливого ставлення до природи. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. К. : Вид-во Житомирського пед. у-ту, 2002. Кн. 1. С. 244-249.
8. Державний стандарт початкової освіти (постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р., № 87). URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennyaderzhavnogo-standartu-pochatkovoyi-osviti>

9. Екологічна освіта для сталого розвитку у запитаннях та відповідях : науково-методичний посібник для вчителів / за ред. Бондар О. І. [та ін.]. Херсон : Грінь Д.С., 2015. 228 с.
10. Єрмаков І. Г., & Пузіков Д. О. Розвивати життєву компетентність. *Шкільний світ*, 2007. № 37. С. 172.
11. Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року №2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
12. Іваниця Г. Технології Concept mapping та Mind mapping в контексті інформаційно-дидактичного середовища. *Творча скарбничка (книга вчителя початкових класів)*. Вінниця : КВНЗ «Вано», 2018. С. 60-64.
13. Іванчук М. Інтегрований урок як специфічна форма організації навчання. *Початкова школа*. 2004. № 5. С. 10-13.
14. Імбер В. І. Психологічні передумови формування творчості в молодшому шкільному віці. Наукові записки. Серія: Психологія. Зб. матеріалів звітної науково-практичної конференції викладачів і студентів. Вип.4. Вінниця, 2013. С.14-16.
15. Казанішена Н. В. Формування професійної готовності вчителя до екологічного виховання учнів : навч.-метод. посіб.; Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2010. 74 с.
16. Карук І. Дефінітивний аналіз та сутність поняття «експериментальна діяльність». *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія : педагогіка і психологія. Випуск 61, 2020. С. 30-35.
17. Кіт Г., Демченко О. Готовність майбутнього вчителя до організації творчої навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів в умовах НУШ. *Нова українська школа: початок реформ : зб. тез доповідей*, 2019. С. 251-255.
18. Коломієць А.М. . Математична гармонія природи : книга для вчителя. Вінниця: ТОВ «Ландо ЛТД», 2007. 235 с.

19. Колонькова О. О. Формування екологічної компетентності старшокласників засобами дистанційної освіти. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць. Вип. 10. Т.1, С. 379-387.*
20. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи (бібліотека з освітньої політики) : колективна монографія / автор. колектив: Бібік Н. М., Ващенко Л. С., Локшина О. І. [та ін.] ; під заг. ред. О. В. Овчарук ; Міністерство освіти і науки України. Київ : К. І. С., 2004. 112 с.
21. Концепція Нової української школи. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>
22. Концепція переходу України до сталого розвитку. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/JH6YF00A>
23. Кривошея Т.М. Спілкуємося з видатними педагогами : робочий зошит з історії педагогіки для студентів ступеня вищої освіти «бакалавр» спеціальності 012 Дошкільна освіта, 2-е видання, доповнене і перероблене. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2018. 199 с.
24. Крутій К. Л., Стеценко І. Б. Парціальна програма формування культури інженерного мислення в дітей передшкільного віку «STREAM-освіта, або Стежинки у Всесвіт». Освітній напрям «Природничі науки, або Подорож Всесвітом». Запоріжжя : ТОВ «ЛПС» ЛТД, 2020. 240 с.
25. Крюкова О.В. Формування екологічно доцільної поведінки молодших школярів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. К. : ППВ АПН України, 2005. 20 с.
26. Левків С.П. Формування екологічної компетентності учнів на уроках біології. Модернізація вищої освіти в Україні та за кордоном : збірник наукових праць / за заг. ред. д.п.н., проф. С. С. Вітвицької, к.п.н., доц. Н. М. Мирончук. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014.

27. Левківський М.В. Історія педагогіки: навч.-метод. посібник. Вид. 4-те. К.: Центр учбової літератури, 2011. 190 с.
28. Липова Л., Лукашенко Т., & Малишев В. Екологічна компетентність особистості в умовах фундаменталізації освіти. Освіта регіону: Політологія, психологія, соціальні комунікації, 2012. №3. С. 246.
29. Любчак Л.В., Колеснік К.А. Методика організації ігрової діяльності: практикум. Вінниця : ТОВ "Нілан-ЛТД", 2015. 115 с.
30. Маршицька В.В. Сутнісні характеристики екологічної компетентності учнів початкової школи. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць. Київ, 2005. Кн.2. Вип.8. С. 20-24.
31. Матвеева Н. О. Теорія і методика виховання: формування екологічної культури молодших школярів: навч.-метод. посібник. Івано-Франківськ, 2013.
32. Мелаш В., Ковальчук К. Теоретико-методичні засади формування екологічної компетентності молодших школярів. *Науковий вісник Мелітопільського державного університету. № 1 (10), 2013. С. 118-121.*
33. Міщенко А.Л. Проектування освітнього простору дошкільного навчального закладу. URL : <http://posmishka.org/skarb/proektuvannya-osvitnogo-prostoru-doshkilnogonavchalnogo-zakladu-atestatsiy-na-robotu-a-l-mishhenko-teoriya/>
34. Олійник І. М. Модернізація початкової освіти на засадах компетентнісного підходу: навчальний тренінг : посіб. для установ післядипломної педагогічної освіти. Рівне : РОППО, 2012. 12 с.
35. Піроженко Т.О. Дитина у сучасному соціопросторі: навчальний посібник / Т.О. Піроженко, С.О. Ладивір, К.В. Карасьова [та ін.]; за ред. Т.О. Піроженко. К. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 272 с.
36. Пометун О.І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посібник. Київ : Видавництво А.С.К., 2004. 192 с.

37. Пометун О.І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посібник./ За ред. О.І. Пометун. К.: Видавництво А.С.К., 2003. 192 с.
38. Присяжнюк Л.А. Організація дослідницької діяльності дошкільників у контексті екологізації освітнього середовища ДНЗ. *Імідж сучасного педагога : всеукр. наук.-практ. освітньо-популярний часопис*, 2015. № 6. С. 28-30.
39. Присяжнюк Л.А. Ознайомлення дітей дошкільного віку з природою : інвайроментальний вимір. *Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти в контексті європейських освітніх стратегій : збірник матеріалів науково-практичної конференції викладачів і студентів інституту педагогіки, психології і мистецтв (м. Вінниця, ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 01-02 квітня 2015 р.) / за ред. Г.С. Тарасенко ; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, інститут педагогіки, психології і мистецтв. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2015. С. 191-194.*
40. Про концепцію екологічної освіти в Україні. URL : <http://consultant.parus.ua/?doc=01E1O32CC0>
41. Пруцакова О. Л. Зміст екологічної освіти як чинник формування екологічної компетентності школярів. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. пр. Вип. 10. Т. 1*, С. 362-370.
42. Пустовіт Н.А. Гармонізація відносин школярів із природою через взаємодію з установами природно-заповідного фонду. *Особистість у просторі виховних інновацій : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції Інституту проблем виховання НАПН України за 2018 рік*. Івано-Франківськ: НАПН, 2018. С. 360-364. С.300-305
43. Савченко О.Я. Типова освітня програма для 3-4 класів закладів загальної середньої освіти. Київ, 2018. URL :

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2020/11/20/Savchenko.pdf>

44. Стахова І.А. Особливості організації екологічних стежин у процесі формування готовності майбутніх учителів до природоохоронної діяльності. *Пріоритетні напрями розвитку сучасних педагогічних та психологічних наук: збірник наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції. Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки», 2020. С. 124.*
45. Федій О., Макаренко Я., Мірошниченко Т. Формування екологічної компетентності молодших школярів засобами екологічної стежини. *Естетика і етика педагогічної дії, 2022. Вип. 26. С. 216-230*
46. Формування екологічної компетентності школярів : наук.-метод. посібник / Н. А. Пустовіт, О. Л. Пруцакова, Л. Д. Руденко, О. О. Колонькова. К., 2008. 64 с.
47. Шиян Р.Б. Типова освітня програма для 3-4 класів закладів загальної середньої освіти. Київ, 2018. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2020/11/20/Shiyana.pdf>
48. Шмалей С. В. Система екологічної освіти в загальноосвітній школі в процесі вивчення предметів природничо-наукового циклу: автореф. дис. д-ра. пед. наук. Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ.
49. Щодо методичних рекомендацій про викладання навчальних предметів у загальноосвітніх навчальних закладах. URL : https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v_437729-16
50. Я досліджую світ: підручник для 2 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах) / І. О. Большакова, М. С. Пристінська. Київ, 2017. 86 с.
51. Я досліджую світ: підручник інтегрованого курсу для 1 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах) / Іщенко О. Л., Ващенко О. М., Романенко Л. В., Кліщ О. М. К., 2019. 89 с. URL :

<https://lib.imzo.gov.ua/yelektronn-vers-pdruchnikv/1-klas/ya-dosldzhuyu-svt/ya-dosldzhuyu-svt-pdruchnik-ntegrovanogo-kursu-dlya-1-klasu-zakladv-zagalno-seredno-osvti-u-2-kh-chastinakh-shchenko-o-l-vashchenko-o-m-romanenko-l-v-klshch-o-m/>

52. Я досліджую світ : підручник інтегрованого курсу для 1 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах) / О. В. Волощенко, О. П. Козак, Г. С. Остапенко. Київ : Світич, 2018. 92 с.

53. School Design: Open Air Classrooms Boost Learning, Health, and Wellbeing. URL : <https://www.nanawall.com/blog/school-design-open-air-classrooms-boost-learning-health-wellbeing>

